

Head kaasteelised, saatuse- ja mõttekaaslased!

Me oleme jaganud ühiseid raskusi ja rõõme. Oleme koos kannatanud nõukogude võimu repressioonide all ja koos tundnud rõõmu Eesti Vabariigi taastulekust ja edusammudest, koos tundnud muret, kui kõik pole läinud nii, nagu ootasime.

Praegust olukorda ei osanud keegi oodata. Aasta, mille äsja ära saatsime, oli eriline. See ei olnud kerge ei meile ega tervele Eestile. Tuli kohaneda hoopis uute oludega, mille koroonaviiruse covid 19 epideemia kaasa tõi.

Riskirühmana pidime ettevaatusest eraldusse tõmbuma, paljustki harjumuspärasest loobuma. See oli olukord, milles Siberi-karastus võis meile ka abiks olla. Tulid ju sealt tagasi need inimesed, kelle meel ei murdunud, kes oskasid raskes olukorras vastupanu osutada, lahendusi leida ja mõistlikke otsuseid langetada. Ärgem laskem nüüdki hirmudel oma elu liiga palju juhtida.

Ka uus, 2021. aasta ei alanud päikseliselt. Koroonamured on ikka veel meiega ja kiiret lõppu sellele ei paista. Siiski – ka piirangute maailmas võib leida oma väikseid rõõme, saab jõudumööda tegutseda ja teistelegi toeks olla. Hea meel on lugeda meie lehte saabunud kaastöödest, et traditsioonid jäid jousse, et midagi ei jäänud tegemata, kuigi kokkutulekute vormis oli palju muudatusi. Jätkakem siis samas vaimus!

Eesti Represseeritute Abistamise Fond soovib kõigile alanud aastal tervist, raskustele vastu seismist ja muidugi – õnnerikast uut aastat!

MÄLESTUSPÄEVAD TARTUS

Kõneleb Tartu Memento juhatuses esimees Enn Tarto.

14. juuni – leinapäev

Tänavune 14. juuni oli ilus suvepäev. Pühapäeval enne lõunat korjasin aiast kimbu rukkililli ja ruttasin Tartusse kommunismiohvrite mälestuskivi „Rukkilill“ juurde, kus mälestasime 79 aasta tagust 14. juunit, traagilist küüditamise päeva.

Leinapäeva avas lühisõnavõtuga Tartu Memento juhatuses esimees Enn Tarto. Mälestuspalvuse pidas Pauluse kiriku õpetaja Kristjan Luhamets. Südamlikud sõnad ütles ja asetaski mälestuspärja raudsele rukkilillele Tartu linna Urmas Klaas. Seejärel asetaski pärjad Kaitseliidu, erakonna Isamaa ja ühingu Rukkilill esindajad ning teised kohal viibijad. Tartu Memento poolt asetaski mälestuskivile pärja Tartu Memento juhatuses liige Ruth Lajal, kes on ka ise 1941. aasta küüditamise ohver. Sõna võttis kaasteeline juuniküüditamise päevilt Valve Luuka, kes kutsus ühisele pildile kõiki 1941. juunil küüditatud, keda oli kohal seitse. Kõik nad olid siis, 14. juunil 1941, genotsiidiohvritena väikesed lapsed.

Päev jätkus Tartu Ülikooli Raamatukogu kohvikus, kus kohtuti saatusekaaslastega, meenutati elu Siberis ning räägiti tänasest päevast. Tänavust üritust jäid varjutama koroonaviirusest tingitud ohud ja nakatumist ennetavad abinõud.

Ürituse lõppedes säras endiselt päike ja minu aiast korjatud rukkilillekimbu sai Ruth, kes on lapsena suutnud üle elada kõik üliinimlikud Siberi raskused.

Liidia Post
Tartu Memento

Mälestuspärjad "Rukkilillel"

8. juulil 2020 Ropka-Tamme kalmistul mälestamas 1941. aastal Tartu vanglas mõrvatuid.

14. jaanuaril 1919 vabastasid Tartu punaterrorist Kuperjanovi partisanid ootamatu äkkrünnakuga pärast Tähtvere lahingut. Veel samal päeval olid Tartu Krediitkassa keldris toimunud tapatalgud. Tuntumaks ohvriks oli piiskop Platon. Tähtvere parki paigaldati 1932. aastal Tartu lahingu mälestussammas. 1940. aasta sügisel lõhkusid samba eesti kommunistid, kes organiseerisid Eestis massilise Vabadussõja mälestusmärkide lõhkumise. Taas avati mälestusmärk vabas Eestis 6. juulil 2006. Sambal on tekst: "Kodanik, tea - siin, Tähtvere väljal löödi viimane lahing Tartu vabastamisel 14. jaan. 1919". Tartlastele on see mälestusmärk erilise tähendusega, sest ajalugu kordus 1941. aastal. Pealetungivate Saksa vägede eest paaniliselt põgenenud NKVD-lased hukkasid Tartu vangla keldris 8/9. juulil u 190 tsiviilisikut. Tartu mementolased Tartu vabastamise mälestusmärgi juures 14. jaanuaril 2021.

Fotod: Tartu Memento kogu

Peep Varju kõne 23. augustil 2020 Maarjamäel

**Austatud mälestustseremooniast osavõtjad!
Armsad Siberi saatusekaaslased!**

Kommunismiohvrite Memoriaali on eesti rahvas omaks võtnud. Meie arhitektide ja kunstnike südamega loodud memoriaalikompleks on saanud kõrge rahvusvahelise tunnustuse. See sündis 2019. aasta kevadel Pariisis, kui Memoriaal tunnistati parimaks oma kategoorias. Memoriaal on loodud selliselt, et seda saab edasi arendada, hõlmates paljusid kommunistliku terrorirežiimi ohvreid. Täna lisati uusi nimetahvleid, kuid üks tahvel oleks pidanud olema veel lisatud.

Need on räige sõjakuriteo ohvrid, 50 eesti last, kes hukkusid 9. märtsil 1944 Tallinnas punalennuväe terrorirünnakus. Eesti Memento Liit esitas selle nimekirja Justiitsministeeriumile poolteist aastat tagasi. Meie Eesti Represseeritute Registri Büroo fikseeris need ohvrid raamatus R 8/6 detsembris 2017. Kokku olid raamatus 27 726 ohvri nimed. 23. augustil 2018 Memoriaali avamisel saime teada, et Eesti Mälu Instituut kõrvaldas põhjendamatu ja omavoliliselt meie nimekirjast üle 5000 nime, nende seas hukkunud lapsed. Kõrvale heidetud on Rahvusvahelise Genfi konventsiooni järgi aegumatute inimsu-sevastaste kuritegude ohvrid. Mitmete kommunistide kuritegude mahavaikimine siin memoriaalis on meile, ellujäänud ohvritele, arusaamatu. Eesti rahva jaoks on selline suhtumine võrreldav holokausti eitamise nähtusega. Meie, kannatanute kodanikuühendused, poliitvangid, vabadusvõitlejad ja mementolased pole nõus memoriaali statuudi projektiga, mille-ga püütakse kommunistide kuritegusid **vähendada**. Aegumatuks sõjakuriteoks nimetab Genfi konventsioon okupeeritud riigi kodanike sundmobilisatsiooni. Meie mustades raamatutes on neid üle 41 tuhande. See on suurim massiline operatsioon eesti rahva hävitamiseks. Neid ohvreid siin ei ole. Meie rahvuskangelase ja kahekordse olümpiavõitja Kristjan Palusalu saatuse peaks tänasele Eesti ühiskonnale selgeks tegema tööpataljoni mees-tega toime pandud kuritegusid. Maailma

Kristjan põgenes koos grupi kaaslastega sunnitöölaagrist, mõistnud, et neid ootab ees vältimatu näljasurm. Mehed tabati ja sõjatribunal määras septembris 1941 surmaotsuse. Pärast otsust muudeti trahviroodus rindele saatmiseks. Me teame, et see oli võrdne surmaotsusega. Soome rindel Karjalas toimunud lahingus õnnestus meie sangaril 31. oktoobril 1941 pääseda imekombel läbi rinde hõimurahva kaitse alla. Jaanuaris 1942 oli K. Palusalu juba Eestis vaba mehenä.

Siin hukkunute mälestuspaigas tuleb rääkida täit tõtt meie paljukannatanud rahva saatusest. Meie, Siberi surmades ellujäänud, oleme viimased elavad tunnistajad kommunistide kuritegudest. Me oleme kohustatud tõde toimunust eesti rahvale edasi andma. Meie Siberi saatusekaaslane pr. Heli Susi, vapper ja armas eesti naine rääkis, et rahvas armastas president **Pätsi**. Meie vabana sündinute põlvkond austab Eesti riigi loonud juhte. Sest alates 1941. aastast oleme ise olnud üheaegselt nendega juba lastena loomavagunites Siberi surmateekonnale määratuna. Sellele teekonnale, mida siin memoriaalis sümboliseerib sünged hukkunute, meie lähedaste kaaslaste lõpmatusse kulgev nimekiri. Oleme surmavärvatest läbi käinud ja meie tunnistusi ei saa kahtluse alla panna. Näiteks siinses koridoris esinevad reameestena meie kaks **Suurt**. See on jällegi meie Heli

sõnastus ja need Suured on **Jaan Tõnisson** ja **Konstantin Päts**. Kaks Eesti riigi loojat ja kaks riigimeest, kes oma märtrisurmaga kinnitasid vankumatut truudust eesti rahvale. Üks neist lasti maha peaaegu kohe ja teine talus spartaliku rahuga 16 aastat piinamisi vangistuses. Konstantin Päts keeldus mis tahes koostööst piinajatega, et mitte mustata oma rahvast, nagu ta ise ütles oma vangikongi kaaslasele. Ajaloo iroonia on selles, et 21. sajandil saab avalikkus teada tõde meie presidendi mehise käitumisest alles nüüd, ühe endise ENSV julgeolekukomitee juhi äsja ilmunud raamatust. Aga 80 aastat tagasi, kui president koos perega Venemaale rööviti, algas kommunistliku propaganda valede viiruse levitamine meie riigimeeste mustamiseks. See viirus on tänaseni elujõuline, on nakatanud paljusid uskujaid ning on eestlastele hullem kui maailma halvanud koroonaviirus. Me peame tegema lõpu sellele kommunistlikule viirusele ja siinsel Memoriaalil eraldi ning väljapaistvalt esile tõstma meie kahte **Suurt** – Jaan Tõnissoni ja Konstantin Pätsi. Märtrisurma läbi on neist meestest saanud eesti rahva vastupanuvõitluse sümbolid.

Austagem neid!
Eesti Memento Liidu nimel peetud kõne

Foto: Peep Varju kogu

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu tegevus 2020. aastal

Koroonakriisi tõttu jäid ära 2020. aastal sellised planeeritud üritused nagu Eesti Vabadusvõitlejate Liidu volinike aasta-koosolek ja 27. aastakokkutulek Rakveres. Aga meie liikmed võtsid osa kõigist traditsioonilistest riiklikest tähtpäevadest.

Vabadussõjas võidelnute mälestuspäev 3. jaanuaril, kui vaiksivad relvad ja algas vaherahu, oli esimene nende ürituste reas. 2. veebruaril 2020 tähistasime pidulikult Tartu rahu 100. aastapäeva. Toimused mälestustalitused pargade asetamisega kõigile Vabadussõja mälestussammastele Eestis. Tartus saime osa võtta väga pidulikust peost, millega lõppesid Eesti Vabariik 100 üritused. Meid tervitasid hõimurahva Soome valitsuse esindajad. Nagu teada, sõlmiti Tartus sama aasta lõpul ka Soome - Nõukogude Venemaa rahuleping. Meie ühiseid võitlusi ja eesmärke kinnitab tänaseni jätkuv koostöö Soome Sõjaveteranide Liiduga ja soomepoiste pärimusühinguga. Me võtame osa pärimusühingu ja Soome saatkonna poolt korraldatud mälestustseremooniast Muuksi linnamäel, Näkiälli-ka talus, Tallinna Metsakalmistul, Rootsi Mikhli kirikus ning Soome saatkonnas.

Eesti Vabariigi 102. aastapäeva puhul korraldasid vastuvõtu meie veteranidele peaminister Jüri Ratas ja välisminister Urmas Reinsalu. Vaba Eesti päeva vastuvõtule Justiitsministeeriumis olid kutsutud meie EVL esindajad.

Aasta jooksul oleme osalenud kõikidel Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus Toris toimunud üritustel: Veteranide päev, Võidutule süütamine, Iseseisvuse taastamise 29. aastapäev, Vaba Eesti päev, Vabadussõja alguse aastapäev. Me olime nagu alati osavõtjate seas Eesti rahvuslikel leinapäevadel 14. juunil juunikuüditamise mälestustseremoonial Tallinnas ja Värskas ning 1949. aasta märtsikuüditamise tseremoonial Maarjamäe memoriaalis. Osalesime Siselinna kalmistul 1944. aasta Tallinna pommitamise ohvrite mälestustalitusel ja 23. augustil Maarjamäel aetasime pärjad kommunismi- ja natsismiohvrite, Eesti ohvitseride mälestuseks.

18. juulil püstitasime Rapla kalmistul hauatähise Eesti Ohuväe lendurile ja Eesti kaitselahingutes 11. Öölahingulennugrupis sõdinud leitnant Endel Rabale.

5. september 2020, koos soomepoistega.

Hauatähis lendur Endel Rabale.

Põlvamaa Vabadusvõitlejate Ühenduse liikmed Värskas.

Lääne-Virumaa metsavendluse ajaloo päev.

Vabadussõja mälestussamba avamine Värskas.

2020. aastal saime osa võtta väga rahvarohkest ja meeldejäävast Vabadussõja mälestussamba avamisest Värskas. 19. septembril 2020 avati Läänemaal Puise rannas lõpliku kuju saanud Paadipõgenike mälestussammas skulptuurigrupiga emast ja lapsest. Avamisel olid esindatud paljude organisatsioonide hulgas Eesti Vabadusvõitlejate esindus. Peakõnelejatena esinesid justiitsminister Raivo Aeg ja Otto Tiefs valitsuse riigisekretäri Helmut Maandi paguluses elanud poeg Jaak Maandi.

Septembris möödunud aastal me tähistasime Porkuni lahingu 76. aastapäeva Väike-Maarjas ja Vistla memoriaalkalmistul ning osalesime Lääne-Viru metsavendluse ajaloo päeval Väike-Maarjas.

Vastupanuvõitluse päeva, 22. septembril me tähistasime osavõtuga tseremooniast Metsakalmistul Otto Tiefsi ja tema valitsuse liikmete hauaplatsil. Samal päeval toimus Keila kirikus traditsiooniline riigivanematele pühendatud mälestusteenistus. 21. oktoobril möödus 30 aastat president Konstantin Pätsi kodumulda sängitamist ja Metsakalmistul toimunud tseremoonial esines kõnega peaminister Jüri Ratas.

Me võtsime osa 1. detsembril 1924. aastal toimunud kommunistliku mässu mahasurumise käigus hukkunud sõjakooli kadettide mälestustseremooniast. Aetasime pärjad Tondipoiste mälestussambale ja 27. juunil 2019 avatud Eesti ohvitseride memoriaalile.

Soome Vabariigi iseseisvuspäeval 6. detsembril olime koos Soome saatkonna esindusega Metsakalmistul. Aetasime pärjad Eesti au ja Soome vabaduse eest langenute mälestusmärgile ja süütasime küünlad kõigi soomepoiste kalmudel.

Kõikidel Eesti riiklikel ja kaitsevägega seotud üritustel ja tseremooniatel on osalenud Jakob Westholmi Gümnaasiumi riigikaitse suuna õppursõdurite liputoimkond.

Jätkuvalt andsime välja meie liidu infolehte "Vaba Sõna." Aastas ilmus neli numbrit ja uueks toimetajaks on Hanno Ojalo.

Eeskujulikus korras oleme hoidnud vabadusvõitlejate matmisala Metsakalmistul Ago Juuriku eestvedamisel. Iga-aastased tööd on ka tulevikus aprillikuu viimasel laupäeval.

Suurema osa aasta jooksul toimunud sündmustest on jäädvustanud ajaloo tarvis foto- ja videomaterjalina Aare Hindremäe.

Loodan, et järgmine aasta tuleb koroonast vabanemisega ning Eesti Vabadusvõitlejate Liit saab jätkata oma aktiivset ja tänuväärset tegevust.

Tiit Pöder
Vanemleitnant, EVL juhatuse esimees

Mälestuspäev Vistla memoriaali juures.

21. oktoobril möödus 30 aastat president Konstantin Pätsi kodumulda sängitamist.

Tondipoiste mälestussamba juures.

Fotod: Eesti Vabadusvõitlejate Liidu kogu.

Eesti Memento Liidu esimehe Arnold Aljaste kõne Pilitveres 23. augustil 2020.

Austatud riigikogu saadik ja teised valitud ja seatud!

Austatud mementolased, Murtud Rukkilille Ühingu liikmed, meie sõbrad ja toetajad.

Täna möödub 81 aastat inimkonna röpseimast kokkulepest, nn. Molotovi-Ribbentropi paktist, millest alguse saanud maailma ümberkorralduste ja sõdade käigus hukkus kümneid miljoneid süütuid inimesi.

Jah, meie saatust on kujundanud suurriikide vahelised lepingud: MRP, Jalta ja Potsdami konverentsid... Sel ajal, kui me ennastunustavalt laulsime, sündisid Ameerika presidentide ja N. Liidu juhtide vahel lepped, millest meil täit aimugi ei ole. Kuid lõpuks võimaldasid need meil taastada Eesti riigi ilma ohvriteta. Meil on mälestis Toompeal Boris Jeltsinile, aga miks ei ole president Ronald Reaganile, kes pani alguse N. Liidu lammutamisele? Kas selline algatus võiks tulla meilt!?

Kauaaegne ja ka tänane naaberriiigi juht (hunti ei kutsuta nimepidi) on aastaid tagasi lausunud, et Balti riigid on geopoliitiline arusaamatus ja on vaid aja küsimus, mil poliitilise kliima muutudes lepitakse kokku teisiti. Mismoodi ja kuidas – me võime ainult aimata, mida siin on silmas peetud.

Kas selline asi on täna võimalik, ajal mil oleme Euroopa Liidus ja NATO-s? Täna vast mitte, aga

Mida saame Meie teha? Teie, kes Te olete otseselt salalepingute tõttu kannatanud ja kaotanud kodud ja pereliikmed! Me saame tulla igal aastal siia, meie endi poolt kokku kantud kivikangru juurde, süüdata küünlad, asetada lilled hukkunute mälestuseks ja sellega näidata – me ei ole unustanud ja me ei lepi sobingutega ei täna ega tulevikus. Selliste sobingutega, mis seavad meie riigi ja rahva saatuse ohtu.

Mitte miski ei ole iseenesestmõistetav ja vabaduse eest tuleb seista iga päev ja seda oleme me siin tegemas!

Jõudu, jaksu ja head tervist Meile kõigile!
Elagu Eesti!

Arnold Aljaste autasustab Roman Parmast.

Fotod: Eesti Memento Liidu kogu

Ülevaade Sihtasutuse Eesti Represseeritute Abistamise Fondi (ERAF) tööst 2020. aastal.

Sihtasutus ERAF sai Justiitsministeeriumiga 5. märtsil 2020 sõlmitud lepinguga nr 4-7/27 riigieelarvest toetuseks 256 000 eurot.

Sellest saime 2020. aastal tegevuskuludeks eraldada soodustatud isikutele, s.o. meie kümnele organisatsioonile toetusi kokku 165 000 eurot. Tegevustoetused võimaldasid meie organisatsioonidel aktiivselt osaleda meie leinapäevade ja riiklike tähtpäevade tähistamisel ning elavdada ühingu liikmete ühistegevust. Kuid märtsikuus puhkenud koroonaaepideemia ja riigis kehtestatud eriolukord ei võimaldanud üritusi traditsioonilisel viisil läbi viia. Näiteks rahvuslikel leinapäevadel tuli aasta esimesel poolel ära jätta rahva kogunemised ning piirduda tagasihoidliku individuaalse mälestamise hetkega.

23. augustil 2020 õnnestus siiski traditsiooniline Memento organisatsioonide Pilitvere aastakokkutulek läbi viia, kasutades epideemia miinimumseisu ning rakendades vajalikke ohutuse nõudeid.

Teiseks fondi eesmärgiks on olnud nende projektide ja tegevuste toetamine, millega jäädvustatakse okupatsiooniaastate sündmusi: vastupanuvõitlust ning massirepressioone jt okupatsioonivõimu kuritegusid. Selliseks valdkonnaks on olnud uurimistööd, mälestusmärkide püstitamine, matmispaikade tähistamine ja hooldamine, raamatute ja trükiste väljaandmine. Nende projektide toetuseks saime 2020. aastal kasutada umbes 70 000 eurot.

Mälestusmärkidest tuleb nimetada suurest põgenemisest Läände 1944. aasta sügisel vastupanuvõitlusepäeval, 22. septembril 2019 avatud paadipõgenike mälestusmärgi lõplikku teostust. Lisandus skulptuurigrupp ema ja lapsega. Mälestusmärgi pühitses 19. septembril 2020 Läänemaal Puise rannas toimunud tsereemonial Lääne piiskop Tiit Salumäe.

Fond toetas MTÜ Jõgevamaa Represseeritud projekti Jõgevale küüditatute leinapargi rajamiseks. Mitmeaastase

Aastakokkutulek Pilitveres õnnestus läbi viia koroonaaajale vaatamata.

Kunstrühmitus SLED, kelle Siberi-ekspeditsioon on ERAF toetanud mitmel aastal.

Küüditatute mälestuskivi Jõgeval, korrastatud leinapargis

koostöö tulemusena sai objekt valmis. Toetati Purkse Hiiemäe leinapargi, Eesti Vabadusvõitlejate Liidu Metsakalmistu ning Eesti Memento Liidu Metsakalmistu matmispaikade hooldamist. Kunstirühmituse SLED Siberi ekspeditsioonide materjalide töötlemist ja koondamist Okupatsioonide muuseumi toetas fond ka käesoleval aastal.

Fond toetas MTÜ Memento Harjumaa Ühendus projekti mälestuskivi paigaldamiseks väärrika Eesti kodaniku, Eesti Wabariigi ministri Vladimir Roopere sünnikohas Kiili vallas Lähse külas. Eesti Vabadusvõitlejate Liidu ja Kaitseliidu ühine algatus Vabaduse Risti kavaleride hauatähiste valmistamiseks leidis niisamuti toetust meie fondilt.

Edasi loe lk 8

Algus lk 7

Fondi toetusel avaldatud trükistest ilmus ERRB raamat R-16 "Eestlased Soome ja Saksa sõjaväes 1940-1945." Selle teosega on esitatud kokku 57 239 nime kolmes köites nendest, kes võõras mundris sõides püüdsid päästa eesti rahvast hävingust. See teema pole veel lõpetatud, sest valmimas on lisaköide R-17 uute nimede ja parandustega. Senistele andmetele tuleb juurde veel tuhandeid uusi isikuandmeid.

Eesti Vabadusvõitlejate Liidu toimetamisel ja toetusel on ilmunud raamat „Viimane piraat Läänemeresel“, mis tutvustab sellist vastupanuvõitluse vormi, nagu seda oli põgenemine N. Liidust. Eesti piirivalve taasloomise 30. aastapäevale on pühendatud kogumik mälestustest „Mehed“. MTÜ Viljandi Memento liikme Ants Londi mälestuste raamat Siberi aastaist 1949-1958 „Pööripäevade pöörises“ sai toetust meie fondilt. Meie organisatsioonide infolehtedest ilmusid vabadusvõitlejate "Vaba Sõna" neli numbrit nr. 31 – 34, Memento Teataja nr. 32 ja 33, Murtud Rukkilille Ühingu teataja Rukkilill nr 30 ja ilmus on sihtasutuse infoleht Priius nr 22. Mitmesuguste trükiste seas toetab fond pidevalt ajakirja Kultuur ja Elu, sest ajakirjas avaldatakse materjale okupatsioonivõimu vastu võidelnutest, selle võimu all kannatanud inimeste saatusest ning ajaloolistest sündmustest neil karmidel okupatsiooniaastatel. See info aitab säilitada meie rahva ajaloolist mälu.

2020. aastal avanes võimalus meie kannatanute ühingute liikmeid toetada tervise taastamisel kulude osalise kompenseerimisega Kaitseministeeriumi abil. Seoses Seli Tervisekeskuse sulgemisega 1. jaanuarist 2020 otsustas Kaitseministeerium eraldada seni kasutatud rahalised vahendid sihtasutusele ERAF sihtotstarbelise toetusena täiendavaks tervise taastamiseks meie liikmetele. 17. märtsil 2020 sõlmiti riigieelarvelise toetuse kasutamise leping Kaitseministeeriumi ja Sihtasutuse ERAF vahel. Leping on võimaldanud tervise taastamise toetusega hõlmata rohkem kannatanuid ja saada neil raviteenust kohtadel igas maakonnas üle kogu Eesti.

Peep Varju

Sihtasutuse ERAF juhatus liige

Pärnu-Jaagupi kirikusse paigaldati triptühhon "Kodukihelkond mäletab". Kolmel tahvil on repressioonide all kannatanute nimed. Foto: Kuno Raude kogu

Konstantin Pätsi mälestussamba avamine Toilas. Foto: Heidi Toominga kogu

Küüditatutele pühendatud mälestussamba avamine Põlvas. Foto: Põlva Memento kogu

President K. Pätsi mälestusmärk

MÄRGID MÄLESTUSEST

Mis on mälestusmärk? Milleks neid luua? Igal inimesel ja igal ühiskonnal on mälu, mida hoitakse alal ja tugevdatakse märkide abil. Näiteks kirjamärkide abil. Mõned rahvad on kasutanud ruunimärke, teised piltkirja. Rahvad on paigutanud oma avalikku ruumi tähiseid, mis jutustavad selle rahva lugu.

Rahvaste elulood pole paraku rõõmulood. On olnud rõõmsamaid ja kurvemaid sündmusi ning tähtsamad nendest – või nendega seotud isikud – jäädvustatakse kunstiliselt kõigile vaatamiseks. Vanaema võib oma tütre tütre või -pojaga jalutada pargis ja vastata lapse küsimusele: „Kes see onu seal on?“ Nõnda sünnivad esmased eelteadmised koolipinki minekuks.

Mälestusmärgid on maamärgid meie mälumaastikul – neile, kes olid olulised. Olulised! Mitte tingimata igas asjas head. Kui tahta monumente ainult headele, siis jääksid kujurid ilma tööta. Või kui ÜRO peaks kunagi kehtestama täiesti uude mälestusmärkide konventsiooni – viimase aja sündmuste surve –, siis ehk hakatakse kõikjal maailmas rajama parkidesse inglitele skulptuure. Siis oleksid maailma pargid täis headuse sõnumit!

Konstantin Päts ei olnud hea ega halb – nagu enamik tema kaasaegseid. Ta ei suutnud tulevikku kõiges ette näha – nagu enamik tema kaasaegseid. Aga ta oli Eesti riikluse seisukohalt oluline – juhtiv Eesti Vabariigi väljakuulutaja, esimene valitsusjuht Vabariigi põhkõlles ja esimene vabariigi president.

Tänaseks on ilmunud Toomas Karjahärmi ja Ago Pajuri sulest põhjalik, kaheköiteline Pätsi-monograafia, mis on kirjutatud hoolika uurimistöö põhjal väga tasakaalukalt ja erapooletult.

Oleks tervitatav, et need, kes Konstantin Pätsi teemal häälekalt sõna võtavad, loeksid esmalt läbi nimetatud kaks köidet. Siis jääksid ära jutud „Pätsi fašistlikust diktatuurist“ ja „hääletust alistumisest“.

Oleks aeg endale selgeks teha, et 12. märtsil 1934 kehtestati Eestis kaitseseisukord täies kooskõlas sel ajal kehtinud kaitseseisukorra seadusega. Seda oli aasta varem teinud ka Jaan Tõnissoni valitsus. Siis jääksid ära ka jutud „riigipöördest“. Sõnaraamatust on võimalik järele vaadata, et riigipöõre tähendab ebaseaduslikku võimuhaaramist.

Kolm päeva pärast kaitseseisukorra kehtestamist kiitis selle heaks Riigikogu. Kõige

esimesena surusid Konstantin Pätsi kätt Jaan Tõnisson ja August Rei. Vähe sellest, kaitseseisukorrale andis oma avaliku toetuse koguni Eesti Kirjanikkude Liit. K. Pätsi valitsus asus ette valmistama riigireformi, sest senine „lehmakauplemine“ Toompeal oli rahva põhjalikult ära tüüdanud.

Juba 1936. aastal valiti Rahvuskogu, mis asus koostama uut põhiseadust. Kas kaks aastat on riigi reformimiseks tõesti nii pikk aeg, et seda peab nimetama „vaikivaks diktatuuriks“? Meil on olemas lõputul hulgal kaasaegsete mälestusi ja ka ajastu kujutamist ilukirjanduses, et veenduda – Pätsi aeg ei olnud mingi „diktatuur“. Päts oli rahva hulgas populaarne ja seda sugugi mitte teeseldult.

Kõige sagedasem etteheide Pätsile-Laidonerile on: miks nad alistusid „hääletult“!? Miks nad ei saanud Eesti sõdureid vintpüssidega Vene tankide vastu! Need, kes – õlleklaas käes – vastust nõuavad, ei tunne ajalugu. Nad ei tea, et septembri teiseks pooleks 1939 oli Wehrmacht ja Punaarmee ühiste löökidega purustatud Euroopa suurriik Poola. Nad ei tea, et ülejäänud Euroopa vaatas kõike seda tardunult pealt!

Muidugi oleks võinud saata Eesti mehed Vene tankide vastu, aga kui paljud nendest oleksid koju tagasi tulnud? Kui paljudel nendest oleks jäänud naine võtmata? Kui paljud tänastest õllejoojatest oleksid seega jäänud sündimata? Eestist oleks saanud veel üks Kaliningradi oblast ja pool sajandit hiljem puhkenud laulvas revolutsioonist oleksid meie eisiad vaimud võinud unistada üksnes pilve piiril.

Ma ei väsi kordamast hiljuti manalasse siirdunud MTÜ Konstantin Pätsi Muuseumi teeneka veterani Heli Susi meenutust oma isa sõnadest. Arnold Susi, kes oli 1944. aastal legendaarse Otto Tiefi valitsuse liige, kohtus viimast korda Konstantin Pätsiga juunis 1940. President oli Susile lausunud: „Mis minust saab, ei ole oluline, aga eesti rahvas peab alles jääma!“

Me oleme jäänud alles ja vaidleme takistamatult – oma riigi suures vabaduses – selle üle, kas Konstantin Pätsile peaks riigi pealinna avalikus ruumis olema mälestusmärk. Või peaksime piirduma mälestusmärgiga Boris Jeltsinile – ainsale riigipeale tänases Tallinnas. Meie vaidlused on kestnud aastaid. Vaba rahvas peabki vaidlema. Aga missugune on meie vaidluste tase?

Kui Pariisi maailmanäituse puhuks hakati pealinna kavandama Eiffeli torni, tõusis meeletu protestitorm – nüüd rikutakse see ajalooline linn ära! Täna sõidavad paljud Pariisi selleks, et Eiffeli torni näha. Pätsi mälestusmärgi kavandivõistluse kvalifitseerus 23 taiest.

Žürii sai valida ainult nende hulgas, mida Eesti kujurid ja arhitektid olid võistlusele saatnud. Žürii liikmed ei saanud parimagi tahtmise juures valida mälestusmärki oma vaimusilmast, sest midagi sellist polnud keegi esitanud.

On üldtuntud tõde, et kunstnikkonna ja laiade rahvahulkade maitse ei lange kokku. Muidugi võib paluda taidureid, et nad „langeksid“ rahva tasemele. Aga nad ei lepi sellega. Siis pigem ei loo nad üldse midagi. Kompromissi leidmine on tõeline kunst – tulemus ei pruugi olla ei liha ega kala.

Ent sellised olukorrad pole mingi uudis. Selleks ongi kogu maailmas kasutusele võetud žüriid – kohtunike kogud, kes viimaks langetavad mingi otsuse. See otsus võib meeldida või mitte, aga kes siis veel saaks otsustada?

Äsjalõppenud kavandivõistluse eel avaldasin lootust, et võidutöö meeldib nii tädi Maalile Võrumaalt kui ka nõudlikule kunstiajaloo professorile Pariisi Sorbonne'i ülikoolist. Tädi Maali ja prantsuse professor pole veel Tallinna ajaloolisele Uuele Turule jõudnud. Ma loodan, et nad tuleval aastal siiski saavad.

Trivimi Velliste

MTÜ Konstantin Pätsi Muuseumi esimees

Murtud Rukkilille Ühingu tegevusest 2020. aastal Kui seda koroonat ees ei oleks...

Kui kalendrisse jõudis aastaarv 2020, tundus see natuke teistmoodi, eriline numbrikombinatsioon ennustas otsekui uut ja huvitavat. Lootusega võtsime vastu uue aasta. Täis lootusi oli ka Murtud Rukkilille Ühingu aastaplaan.

23. märtsil pidi toimuma rahvusvaheline represseeritute konverents Balti riikide ja Venemaa esinejate koostöona. Koroonaviiruse järjest suureneva mõju tõttu jäi see plaan üsna viimasel hetkel katki.

Väikese seltskonnaga tähistasime siiski küüditamise aastapäevi. Ära jäi turismireis. Suveks andis haigus asu ja saime augustikuus tähistada Lõuna-Eestis kodupäeva ja 23. augustil käia külas Läti sõpradel, represseeritute klubi Sarma liikmetel.

Kavandasime avada sügisel Mõnistes metsavendade skulptuuri, kuid jõudsime valmis monumendi aluse, skulptuuri avamine lükkus 2021. aasta märtsiküüditamise aastapäeva aega.

Meie ühingu 4 liiget pälvisid Vabaduse Tammepärja teenetemärgi. Justiitsministeriumis jaanuaris toimunud pidulik tseremoonial said teenetemärgi Kaie Mägi, Helju Klaar, Laur Sits ja Romet Pazuhaništ.

Meie ühingu liikmed võtsid osa 19. septembril Läänemaal Puise rannas toimunud 1944. aasta paadipõgenike mälestusmärgi avamisest. Eelmisel aastal avatud mälestusmärk sai nüüd lõplikult valmis, kui autor Aivar Simson lisas skulptuurigrupi ema, lapse ja kohvriga. Mälestusmärgi pühitsenud Lääne piiskop Tiit Salumäe meenutas põgenike ees olnud rasket valikut: minna ei taha, jääda ei saa.

31. oktoobril olime Väike-Maarjas, kus toimus metsavendluse ajaloo päev. Väike-Maarja kirikus peetud jumalateenistuse järel avati mälestustahvel metsavendadele. Mälestustahvi avamisel pidas kõne justiitsminister Raivo Aeg. Seejärel tutvusime metsas metsavend Martin Tamme punkriga, mis on nüüd restaureeritud. Hiljem toimus metsavendlusele pühendatud ajalookonverents.

Kuna kokkusaamisteks oli sellel aastal vähe võimalusi, siis andis aasta meile erilise võimaluse võtta aeg maha, mõtiskleda, seada suundi ja plaane. Nii sündis

Teenetemärgiga autasustatud Murtud Rukkilille Ühingu liikmed, keskel minister Raivo Aeg.

Mõniste rühma kodutütreid ja juhendaja Romet Pazuhaništ leinapäeval 14. juunil 2020 Eesti Kodu mälestuskompleksis.

uus MTÜ Eestimaa Okupatsiooniaegade Märkid mitme represseeritute ühingu koostöös. Eesmärgiks on kaardistada repressioonidega seotud mälestusmärgid, nende olukord ja hooldusvajadus, koondata info virtuaalsele kaardile, et märgid ja nendega seotud traditsioonilised tähtpäevad ei vajuks unustuse hõlma.

Oktoobris andsime välja ühingu infolehe Rukkilill ning trükist ilmus mälestuste kogumiku „Kalevipoja lapsed“ ingliskeelne tõlge.

Pärast Seli tervisekeskuse töö ümberkorraldamist jäi represseeritutele ära stationaarne tervisehoolduste võimalus. See asendati kaitseministeeriumi toel ravitoetuste jaotamisega represseeritute vahel 150 euro ulatuses inimese kohta.

See uudne töö jäi kavandamisest kuni elluviimiseni Eesti Represseeritute Abistamise Fondi korraldada. Tahame fondi liikmeskonda tänada ja soovime nendega juba järgmise lehe ilmumisega ka tuttavaks saada.

Enno Uibo

Eesti Memento Liidu tegevusest 2020. aastal Midagi pole jäänud tegemata!

Mälestuspäevadel said memoriaalid ja mälestusmärgid üle riigi ehitatud lilled ja küünaldega. Tegime seda hajutatult, erinevatel aegadel, ja tore oli päeva lõppedes vaadata, kui paljudele on mälestuspäevade tähistamine tähtis. Tuleb tunnistada, et sellisel moel seda tehes on asjal ka mingi omapära ja võlu – ei midagi ülearust, igal inimesel oma mälestused, mõtted ja küünalalek.

Suuremal arvul saime kokku tulla 23. augustil, mil tähistasime kommunismi- ja natsisiohvrite mälestuspäeva Pilistveres, kuhu meid kogunes üle kolmesaja. Seda võimaldas meile koroonaeepideemia suvine madalseis. Samal päeval riiklikul mälestusüritusel Maarjamäe memoriaalis esindas meid väärilisel Tallinna Memento esindus.

Lippudega rongkäik Pilistveres.

Meie liikmete ja organisatsioonide toel on mõttest saanud käegakatsutavateks paljud mälestusmärgid. Kuno Raude eestvõttel on Viru-Jaagupi kiriku seinale saanud kolmest plaadist koosnev triptühhon: „Kodukihelkond mäletab“. Lõplikult valminud on ka Kuno kavandatud mälestusmärk Verhne-Ussinskis Krasnojarski kraisis seal hukkunud eestlastele. Jõgevamaal on tänava valminud mälestusmüür küüditatute leinapargis Jõgeval, mis on osa sealset mälestuskinnistust ja mille arendamine jätkub ka tulevikus.

Jõhvi ja Pärnu mälestuskivid lilled ja küünaldega.

Saaremaal avati mälestusmärk sealsetele metsavendadele. Läänemaal Puise rannas sai 1944. aasta paadipõgenike mälestussambale lisatud autori Aivar Simsoni skulptuurigrupp „Ema ja laps“. Sellisel kujundatud monument tuhandete traagiliselt Läänemeres hukkunud põgenike mälestuseks sümboliseerib nende tundeid lahkumisel kodumaalt – minna ei taha, jääda ei saa. 19. septembril 2020 uuesti avatud mälestusmärgi pühitsenud Lääne piiskop Tiit Salumäe rõhutas seda ja võrdles inglise sõnumiga Uuest Testamendist. See rahvarohke mälestustseremoonia kanti üle ka reaajas üle ilma ja on kogunud tuhandeid vaatajaid. Leinapäeval 14. juunil 2020 avati Põlvas skulptor Jaak Soansi mälestusmärk küüditatutele, mis on omamoodi tagasihoidlik, aga ülimalt mõjuv kunstiteos.

Põlvamaa küüditatute mälestusmärk Põlva raudteejaamas. Autor Jaak Soans. Avati 14.06.2020

Selle mälestise avamisega on nüüd igas maakonnas olemas oma tähis küüditamiste mälestamiseks ja nüüd saame keskenduda juba olemasolevate lõpetamisele, korrashoidmisele, suuna- ja infoviitade paigaldamisele ja ... loeme nad üle! Koostöös Murtud Rukkilille Ühingu, Eesti Natsismiohvrite Ühingu, Vabamu muuseumi ja teiste asjast huvitatutega koostame iga mälestise kohta küsimustiku: Kes, kus, millal, miks, - juurde veel selgitav tekst ja asukoht kaardil. Kevadel ilmub „Memento Teataja“ numbris on arvatavalt juhendid selles vallas toimetamiseks olemas.

Suuri plaane täna ei tee, aga nagu öeldud: „Midagi ei jää tegemata!“

Selleks tervist ja jaksu soovides,

Arnold Aljaste

See kõrgele kivile paigutatud skulptuur on mõeldud jäädvustamiseks mälestust kõigist Suures põgenemises kannatanud inimestest. Mälestame siin kõiki – mitmeid tuhandeid paadiga põgenemisel hukkunuid, mitmekümneid tuhandeid võõrsil läbi raskuste oma elu korraldanuid ja võimalikul viisil Eesti asja ajanuid, neid loendamatu nõukogude repressioonide all kannatanuid, kel põgeneda ei õnnestunud, peresid, kelle osaks jäi lahusolek, valu ja igatsus.

Pisut Suurest põgenemisest. See oli 1944. aasta augustis alanud ja 19.-23. septembril haripunkti saavutanud massiline põgenemine sissetungiva Punaarmee ja saabuva nõukogude võimu eest. Põgenemine algas juba augustis ja saavutas haripunkti 19.-23. septembril, kui taganev Saksa vägi seda enam ei takistanud. Saaremaalt lahkus laevu Saksamaale ning paate ja vanu rannasõidupurjekaid Rootsi veel oktoobri alguses. Eestist põgenes umbes 80 000 inimest, teel hukkus umbes 5000 inimest. Täpset arvu ei saa me kunagi teada.

Suurt põgenemist on nimetatud ka paadipõgenemiseks (sest mindi ju peamiselt meritsi, paatidega) ja põgenenuid paadipõgenikeks. Põgenemine oli – eriti lõpujärgus – meeletu: mindi igasuguse ilmaga ja väikeste paatidega, mis polnud avameresõiduks kõlblikud ning olid ohtlikult ülekoormatud, samas käis sõjategevus ning merel ründasid lennukid ja allveelaevad. Põgenikke ja taanduvaid sõdureid lahkus Eestist ka maitsi,

aga ka suurematel laevadel. Neist hukkus Punaarmee torpeedode läbi kaks - 22. septembril laatsaretlaev “Moero”, millel olnud umbes 3000 haavatust ja põgenikust hukkus umbes 2700 (hiljem on pakutud väga erinevaid arve), ja mereväe õppelaev “Nordstern”.

Täpsed andmed, nimekirjad Rootsi pääsenud paadipõgenikest on säilinud nende kohta, kes toodi 36 reisiga Gotlandi saarele. Pagulaste organiseeritud paadiretked startisid Stockholmist ja Gotlandilt. Viimane õnnestunud päästeretk toimus 20.-26. oktoobril 1944 Sõrvest. Päästeti 25 inimest, nende seas oli perekond Rääk alaealiste lastega. Noorim neist oli 10-kuune Meida Rääk.

Kokku oli 36 retkega päästetute arv kas 1240 või 1430. Ühe sellise sõiduga oleks pidanud päästetama Otto Tiefi valitsuse mehed. Nagu teame, sai sellele hiljaks jäänud paadile vaid riigisekretär Helmut Maandi. Ta viis Läände viimase Riigi Teataja numbri, kus oli Jüri Uluotsa käskkiri Otto Tiefi valitsuse ametisse määramise kohta.

On üks lause, mida on sageli kasutatud: “Minna ei taha, aga jääda ei saa”. Põgenemise põhjuseks oli hirm. Ja mitte alusetu. Nõukogude okupatsioonistaasta terror – vangistamised ja hukkamised, küüditamine, hävituspatallonlaste hirmuteod suvesõjas – oli rahval veel hästi meeles. Võib kindlalt öelda, et suurt osa minejaist oleks jäämise korral oodanud ränk saatust. Samas loodeti ju, et põgene-

mine on ajutine, et lääneriikide abiga saab Eesti oma iseseisvuse taastada ja tullakse tagasi koju. Mitte keegi ei osanud arvata, et kodu jäetakse pooleks sajandiks, et paljud ei jõua Eestisse enam kunagi tagasi.

Kui aja möödudes sai selgeks, et tagasiteed enam ei ole, jääd paiksiks või asuti ümber uutele asukohamaadele üle maailma. Suuremad eestlaste kogukonnad kujunesid välja Rootsis, Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Suurbritannias ja Austraalias.

Paadipõgenikele oli siiani püstitatud üksnes mälestusmärk Rootsis Nordtäljes. Nüüd on meil siis ka oma mälestusmärk 1944. aasta sügisel aset leidnud ja siiani paljusid perekondi puudutavate traagiliste sündmuste mälestamiseks, on koht, kuhu tuua küünlad ja seista, pilk merele suunatud. Koht, kus tunnetada sidet minevikuga.

See mälestusmärk sündis suuresti tänu ühe naise visadusele. 1944. aasta septembris seisis ka tema oma ema kõrval Puise rannal.

Heidi Ivask jutustabki siin oma pere ja mälestusmärgi loo.

Kui valu südamesse jäi...

Keila kandi harjumaalased suundusid Läänemaa rannikule, et sealtkaudu leida veel võimalus põgenemiseks. Keila lähistel käisid lahingud Kumna teeristil, see võimaldas põgenike vooridel veidi aega juurde saada.

Puise ninast mindi laidudele, kus oli rohkem võimalusi merele pääsemiseks, suuremad paadid pääsesid lähemale.

Põgenike hulgas olin ka mina, väike Heidi, koos oma õe ja emaga, et lahku da Eestimaalt. Isa Voldemar Järves oli omakaitstes ning tema siiajäamine oleks lõppenud Siberiga. Paraku meie paat Kumari laiul ei saanud valmis ning isa sai ainsana koha naabrimehe paadis. Meie jäime randa ning 1949. aastal saadeti meid Siberisse.

Nende meenutuste tõttu avaldasin oma mõtte Harjumaa Mementos ja Memento liidus – et vajaks jäädvustamist mälestus neist ligi 70 000 põgenikust (neist hukkunuid ligi 5000) mälestuskivi kujul.

Eialgu tutvusin Keila kiviraides sobiva materjali valikuga. Kuna kujunduse osas oli mõtteid palju, pöördusime EKA poole konkursi korras sobiva lahenduse leidmiseks. Paraku saadud tulemus ei vastanud ootustele.

Märtsikuu algul sõitsin esmakordselt Puisse, külastasime ka Põgari palvemaja. Rannaosa oli veel vee all ja rannas rüüsi jää. Kõrgem veevaba osa oli eramaa.

Sobiva kivi leidsime Kloogalt, probleemiks jäi selle transport Läänemaale. Visuaalselt mõttes kajastusid kivil kas üksik aer, kivist väljaulatuvad paadininad, linnud kivil või midagi muud sellelaadset. Poeg Andres leidis tuntud skulptori Seaküla Simsoni koordinaadid ja asusime tema otsingule. Teisel korral Tammispeal olles kohtusimegi. Kuna rahalisi vahendeid oli meil vähe, pakkus skulptor ühe

Paadipõgenikele pühendatud mälestusmärgi idee autor Heidi Ivask ja skulptor Aivar Simson.

valikuna Perakülas asuvat “Viikingit”, huvitava lahendusega vanarauast loodud skulptuuri.

Vahepeal õnnestus teada saada Puise nina maaomand, see kuulus Kõrtsu talule ning üllatus, üllatus – pererahvas oli päri monumendi paigaldamisega!

Leppisime hr. Simsoniga kokku Puisse sõidu asjus. Kui ta tuli oma koduõues meile vastu, teatas ta: “Ma tean, mis sinna tuleb. Sinna tuleb ema väikese lapsega, pilk merele suunatud”.

Puisse oli koos kogu seltskond: maaomanikud, hr. Simson, meie pojaga ja Läänemaa Memento esindaja – ühtlasi ka Eesti Memento Liidu esimees – Arnold Aljaste. Sobiv koht sai leitud ja kivigi saime hoopis kohalikest kiviraides tasuta. Leppisime kokku, et I etapi avamine tuleb septembris 2019. Kuna valmiv skulptuur oli töömahukas ja aega nappis, otsustati II etapp jätta järgmisesse sügisse. Kivi kohaletoomise, haljastuse ja muu osas tuli appi Eesti Memento Liit koos Arnold Aljastega, minu südamele jäi kavandi ellu viimine. Suvel 2019 sai esialgne makett valmis, I etapi avamine toimus septembris 2019 nii, nagu oli planeeritud.

Olin mures, kas õnnestub avada ka II etapp järgmise aasta sügisel. Annetusi kogus Memento liit, kaasfinantseering tuli Eesti Represseeritute Abistamise Fondilt. 2020. aasta algul sõitsime Seaküla stuudiosse, kus ootas meid savist voolitud kaju originaalsuuruses.

2020. aasta varakevadel käisime juba Sael värsket pronksivalu imetlemas, sügisel avatigi II osa, nagu sai planeeritud. Aitäh kõigile ilusa, meeldejäeva päeva eest.

Olen väga tänulik hr. Aivar Simsonile, kes missioonitundest aitas meid ja leidis nii südantliigutava lahenduse – ema ja laps mängukaruga. Selles on igatsus lahkunute järele ja siit lahkunute igatsus Eestimaa järele. Mu isa kirjutas vana mehena: “Mõnikord, selge ilmaga, mulle tundub, et näen Eesti randa...” Paraku see jäigi igatsuseks...

*Mul valu vaadata on merd,
nii päikeses kui sügissajus.
Ja taas ning taas ma leian end
nüüd mõtisklemas,
kadumas on ajataju.
Mul valu vaadata on merd,
Sest väike paat läks tormirajju...
Võib mööduda ka aegu häid,
kuid valu südamesse jäi ...*

In memoriam

HELI SUSI

14.11.1929 – 8.06.2020

Armas Heli!

Sa oled olnud meie Konstantin Pätsi Muuseumi hea ja auväärne seltsikaaslane. Sa olid meile elav ja ühendav lüli Vabadussõja võidust sündinud Eesti riigi loojatega. Tundes isiklikult legendiks saanud Otto Tiefi valitsuse liikmeid, sest olid ju nendega koos läänerrannikul septembris 1944, ei olnud kahtlustki Sinu antud hinnangus nende meeste tegudele. Saksa okupatsiooni tingimustes sündinud Eesti valitsus, Otto Tiefi valitsus, pidas seal Puise rannas oma viimase koosoleku. Sinu isa, Arnold Susi, oli selle valitsuse haridusminister, valitsuse deklaratsiooni teksti autor ja O. Tiefi lähedane võitluskaaslane juba Vabadussõja ajast. Mõlemad rindemehed olid Vabaduse Risti kavalerid. O. Tiefi valitsus hoidis alles Eesti Vabariigi juriidilist järjepidevust, saatis sellest sõnumi maailma ja valitsuse liikmed läksid avasilmi vastu eesootavale saatusele uue nõukogude okupatsiooni ajal.

Heli oli ka meie Siberi saatusekaaslane, kellele punavõim määras igaveseks ajaks sundasumise kaugel kodumaast. Sa käisid läbi kannatuste raja ränkades elutingimustes, kus ellu jäid vaimult tugevad. Jäid need, kelles püsis vastupanuvaim.

Sinu pere jõudis kodumaale tagasi ja hoolimata okupatsiooni võimu siin Eestis kehtestatud piirangutest ning alandustest meesugustele, te suutsite kõik koos uskumatult palju korda saata. Arnold ja Heli Susi nimeline sõnajalguse missioonipreemia, mis sai alguse aasta tagasi, ongi üks märk tolle aja tegudest.

Tänu Heli visadusele on Metsakalmistul mälestusmärk O. Tiefi valitsuse liikmetele, neile, kes puhkavad kaugel võõrsil nimetutes haudades. Nemad andsid elu Eesti eest. Me oleme igal aastal vastupanuvõitluse päeval 22. septembril seal, et austada väarikaid riigimehi.

Auväärses eas suutsid Sa säilitada erksa võitlusvaimu, sõnajalguse ja täpselt sõnastatud mõtte, mida esitasid laitmatus emakeelse. Sinule omasel südamlikul moel oskasid selgitada avalikus kirjas presidendile, kuidas tuleb hinnata meie Eesti riigi loojaid. Sa nimetasid neid riigimehi meie Suurteks. Sinu hinnangul olid Suured Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson.

Heli särav isiksus jääb meie südameisse, tema mõtte- ja võitluskaaslaste südameisse. Sama saab kindlasti ütelda Heli sadade õpilaste kohta. Kaugel helendava taevatähena jääb Heli näitama meile teed õigele rajale.

MTÜ Konstantin Pätsi Muuseum

Uusi raamatuid

Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) avaldas 2020. aastal raamatu R-16 "Eestlased Soome ja Saksa sõjaväes 1940-1945." See on kaheksateistkümnnes suuremahuline nimekirjaraamat sarjast, mida alates 1996. aastast Memento registribüroo on avaldanud.

Selle raamatuga sai valmis kolmeköiteline seeria eesti sõjameestest, kes olid võõras maailmas sündinud võitlema Teises maailmasõjas selleks, et päästa oma eesti rahvast hävingust. Eriti kehtib see 1944. aasta kohta, kui Vabariigi Presidendi kohusetäitja, viimase seadusliku Eesti valitsuse peaminister Jüri Uluots Saksa okupatsiooni tingimustes oskas raadiosutluses edasi anda eesti rahvale selge sõnumi ähvardavast surmaohust. Kokku on nendes kolmes raamatus 57 239 sõjameest, kuid sellega pole töö veel lõppenud. Tulemas on raamat R-17. Lisanimestik, milles on uurimistööde käigus täiendavalt selgunud uusi võitlejaid ja saadud parandusi seni avaldatud nimestikele. Neid uusi nimesid on veel tuhandeid.

Eessõna nimekirjaraamatule kirjutas toimetaja ja koostaja ERRB juht Leo Öispuu. Ta nimetab paljusid uusi allikaid ja nendest saadud informatsiooni, mida Eestis varem pole avaldatud. Väga täpsed statistilised andmed Saksa autoritelt ja Saksa Liitvabariigi teaduslikult komisjonilt panevad meid tõsiselt kahtlema selles, kuivõrd õige saab olla meile seni esitatud sündmuste käik Teises maailmasõjas. Ajaloolaste Meelis Maripuu ja Peeter Kaasiku poolt on kirjutatud ülevaade Eesti Omakaitsest Teise maailmasõja päevil. Kolonel-leitnant erus Jaak Haud kirjutab langenud Eesti ohvitseridele pühendatud Tondi Sõjakooli memoriaalist, mis avati 27. juunil 2019. Ta oli üks projekti algataja ja tööde tegelik juht, kes avatseremoonial andis ülevaade ohvitseride saatusest ja memoriaali sündimise loost.

Raamatus on isikuandmed tähestikulisel järjekorras perekonnanimede algustähtedega M-Y. Statistika kaks tabelit hõlmavad kõigi kolme raamatu koondandmeid. Väga põhjalik on ülevaade kasutatud allikatest, arhiividest ja kirjandusest. On lisatud rikkalik fotomaterjal.

Tondi Sõjakooli ohvitseride memoriaali tagakülgi kolme legendaarse Eesti ohvitseri bareljeefidega. Foto raamatust.

LEO ÖISPUU 90

Memento Tallinna Ühenduse esimees Leo Öispuu on sündinud Kuressaares 3. augustil 1930. Esimesel Nõukogude okupatsiooni aastal, 14. juunil 1941 küüditati Venemaale tema seitsmeliikmeline pere — ema, isa ja viis alaealist last. Siberimaa mulda jäid perekonnast ema, isa, vanaisa ja vanem vend.

Pärast sõda, 1946. aastal põgenes Leo Öispuu nagu kümned tema saatusekaaslaste Kirovi oblasti Nagorski rajoonist kodumaale. Veebruaris 1950 vahistati keskkooliõpilane L. Öispuu koolipingist ja saadeti tapiga läbi vanglate tagasi sundasumisele Nagorski rajooni. Sundasumisel õnnestus L. Öispuul pääseda edasi õppima esmalt Permi põllumajandusinstituuti ja seejärel üle minna Sverdlovski Polütehnilisse Instituuti. Tänu õpingutele instituudis sai võimalikuks pääsemine sundasumiselt. 1958. aastal õnnestus Leo Öispuul vormistada üleviimine Tallinna Polütehnilisse Instituuti ja jätkata õpinguid kodumaal. 1960. aastal ta lõpetas TPI mehaanikateaduskonna. Töötanud aastail 1958-1962 Ilmarise tehases konstruktorina, astus L. Öispuu aspirantuuri ning töötas seejärel teadurina TPI-s soojusenergeetika kateedris. Tehnikakandidaadi väitekirja kaitses ta 1967. aastal. Aastast 1968 töötas Leo Öispuu dotsendina TPI soojusenergeetika kateedris.

Represseeritute ühenduse Memento loomise järel 1989. aastal lülitus Leo Öispuu aktiivselt uurimistöösse Leo Talve juhitud meeskonnas. Meeskond tegeles Eestile okupatsioonidega tekitatud inimkaotuste selgitamisega. Töögrupp sai ametlikuks nimeks Eesti Represseeritute Registri Büroo (ERRB) ja büroo töötab tänase päevani. Alates aastast 1992 on bürood juhtinud Leo Öispuu. 30 aastat kestnud uurimistöö tulemusena on ERRB avaldanud vähemalt 17 mahukat musta nimekirjaraamatut kümnetest tuhandetest Nõukogude okupatsiooni ohvriks langenud Eesti kodanikest. Kokku on neid nimesid kaugelt enam kui sada tuhat: võitlustes langenud, vahistatud, küüditatud, mõrvatud, sundmobiliseerituna tööpaaljonides sunnitöölisteks saanud ja vägivaldavas hukkunud. Eesti rahva jaoks ülimalt vajalikku ERRB uurimistööd on teinud meie saatusekaaslaste Memento organisatsioonist eesmärgiga jäädvustada kõigi kannatanute saatused. Tehtud uurimistöö

on parimal viisil jäädvustatud 2018. aastal Maarjamäel avatud Kommunismiohvrite Memoriaalil. Eesti rahva kannatuste teekonda sümboliseeriva tunneli seintel on tuhanded ohvrite nimed ja kõik need on pärit meie nimekirjaraamatutest.

Alates 1994. aastast on Leo Öispuu juhtinud Memento suurimat organisatsiooni — Memento Tallinna Ühendust. Aastail 2005-2007 ja 2015-2018 oli Leo Öispuu valitud Eesti Memento Liidu esimeheks. Pärast seda on ta valitud Memento ühingu auesimeheks.

Teenete eest Eesti riigi ees autasustas Vabariigi President Leo Öispuud 1998. aastal Eesti Punase Risti IV klassi teenetemärgiga. Auväärse 90. sünnipäeva puhul soovime Leo Öispuule jätkuvalt head tervist ning jõudu ja jaksu vastutusrikkaks tööks!

Memento Tallinna Ühendus

Juubilar sünnipäevalauals ministrite keskel – rahvastikuminister Riina Solman ja justiitsminister Raivo Aeg.

Arnold Aljaste annab üle teeneteplaadi.

Tõnu Pihu ja Tiit Puki fotod

Vastupanuvõitluse päev

Hommikul asetab kaitseminister Jüri Luik pärja Vabadussõja võidusamba jalamile.

Vastupanuvõitluse päeval 22. septembril tänati ja mälestati kõiki Eesti inimesi, kes osutasid sõna või teoga vastupanu okupatsioonivõimudele, kaitstes Eesti Vabariigi iseseisvust ja vabadust. Paljud neist kaotasid repressioonide käigus elu, vabaduse või tervise.

Vastupanuvõitluse päev on seotud Otto Tiefi valitsuse moodustamise otsusega septembris 1944, kui Saksa väed olid lahkumas ja Nõukogude väed alles saabumas. 22. september 1944, kui Punaarmee okupatsiooniväed hõivasid Tallinna ja rebisid Pika Hermanni tornist Eesti Vabariigi riigilipu, tähistas vastupanuvõitluse uue ajajärgu algust. Võitlus jätkus erinevates vormides kuni Eesti iseseisvuse taastamiseni 1991. aastal.

2020. aastal kulges vastupanuvõitluse päeva tähistamine väljakujunenud tava kohaselt.

Pika Hermanni tornis heiskas päikesetõusul riigilipu Tallinna XXI Kooli liputoimkond, kellel on see austav ülesanne juba 7 aastat. 1940. aasta suvel, mil Nõukogude väed okupeerisid Eesti territooriumi, sai Raua tänava koolist Eesti armee sidepataljoni ajutine kodu. Just seal pidasid Eesti vabariigi sõdurid maha oma ainsa lahingu Teises maailmasõjas.

Hommikul asetab kaitseminister Jüri Luik pärja Vabadussõja võidusamba jalamile.

Päeval kell 14 asetabid Konstantin Pätsi Muuseumi liikmed Tallinna Metsakalmistul lilled ja küünlad Otto Tiefi ning Arnold Susi haudadele, samuti nende võitluskaaslaste mälestuskivi juurde.

Pärastlõunal leidis aset Eesti Mälu Instituudi korraldatud üritus Patarei hoovis. Kõnelesid riigi esindajad Kaitseväge juhata-

ja kindralmajor Martin Herem, justiitsminister Raivo Aeg jt. Siseruumis toimunud vestluses osalesid aastaid metsavendluse ajalugu uurinud ajaloolased Martin Andreller ja Peeter Kaasik.

Sel päeval süüdatakse ühes Eesti kirikus 16 küünalt Eesti riigivanemate auks. 2020. aastal mälestati riigivanemaid Keilas. Alustati lillede asetamisega Keila ajaloolise koolimaja ette, mis on kogu Eestis üks omanäolisemaid Vabadussõja mälestusmärke ja kannab tahvlit sõnadega "Austawaks mälestuseks Eesti Vabadussõjas langenuile ehitasid selle koolimaja Keila alew ja Keila wald". Järgnes mälestusteenistus keskaegses Miikaeli kirikus. Küünlad süütasid EELK peapiiskop Urmas Viilma ja Keila linnaeape Enno Fels. Päevakohase kõne pidas Konstantin Pätsi Muuseumi esimees Trivimi Velliste.

Vabaduse väljakul avati Eesti Mälu Instituudi ja Eesti Rahvusraamatukogu koostöös valminud näitus "Saabus "Vabastaja"". Kõrvutades ajaloolisi dokumente ideoloogiliste plakatitega andis näitus ülevaate absurdsest konfliktist tegelikkuse ja propaganda vahel, tuues nõukoguliku vabastaja-müüdi taustal näiteid Punaarmee terrorist taasokupeeritud Eestis aastail 1944–1945.

Õhtul toimus traditsiooniline akadeemiliste organisatsioonide rongkäik Raekoja platsilt Vabaduse väljakule ja pidulik kõnekoosolek lipuvalvetega.

Lisaks eelnimetatuile oli palju erinevaid ettevõtmisi vastupanuvõitlusega seotud kohtades, koolides, kirikutes ja mälestusmärkide juures üle kogu Eesti.

Patarei vangla siseruumides Eesti Mälu Instituudi korraldatud vestluses osalesid aastaid metsavendluse ajalugu uurinud ajaloolased Martin Andreller ja Peeter Kaasik.

Akadeemiliste organisatsioonide rongkäik Raekoja platsilt Vabaduse väljakule.